

Система та правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні

А. В. Омельченко,
кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри
цивільного та трудового
права Київського
національного економічного
університету імені Вадима
Гетьмана

Розвиток міжнародного економічного співробітництва України робить актуальними комплексні наукові дослідження організаційно-правових засад здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що їхнім важливим напрямом є дослідження проблем системи та правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Слід зазначити, що в юридичній літературі згаданим проблемам вже приділялася певна увага (про них йтиметься далі в цій статті), однак комплексного науково-теоретичного аналізу системи та правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності проведено не було.

Завданням даної статті є науково-теоретичне дослідження системи та правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Науково-теоретичний аналіз наукових джерел [1–7], законодавства та практики його застосування щодо економічного та правового змісту поняття «зовнішньоекономічна діяльність» дає змогу зробити висновок про те, що вона має такі правові ознаки.

1. Це суспільні відносини у сфері міжнародної економічної діяльності.
2. Зазначені відносини мають господарський характер.
3. Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності.
4. Зовнішньоекономічна діяльність здійснюється в торговельній (обмін товарами, роботами, послугами), інвестиційній, валютно-фінансовій, виробничо-промисловій, науково-технічній та культурно-освітній сферах.
5. Зовнішньоекономічна діяльність має місце як на території України, так і за її межами.
6. Зовнішньоекономічна діяльність побудована на підприємницьких та/або непідприємницьких взаємовідносинах між її суб'єктами і має на меті отримання прибутку та/або досягнення соціального ефекту.
7. Зовнішньоекономічна діяльність врегульована нормами національного законодавства країн походження її суб'єктів, нормами національного законодавства країн, в яких провадиться зовнішньоекономічна діяльність, а також нормами міжнародного публічного та приватного права.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що під зовнішньоекономічною діяльністю як предметом правового регулювання, слід розуміти суспільні відносини у сфері міжнародної економічної діяльності, що мають господарський характер і виникають між суб'єктами господарської діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності в торговельній (обмін товарами, роботами, послугами), інвестиційній, валютно-фінансовій, виробничо-промисловій, науково-технічній та культурно-освітній сферах, мають місце як на

В статті досліджуються система та правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні, їх ознаки, особистий закон. Запропоновано зміни до нормативних актів, спрямовані на усунення їх суперечностей в питаннях визначення статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, фізичні особи, юридичні особи, іноземні суб'єкти господарської діяльності, іноземні інвестори, нерезиденти, представництва

території України, так і за її межами, побудовані на підприємницьких та/або непідприємницьких засадах, мають на меті отримання прибутку та/або досягнення соціального ефекту, врегульовані нормами національного законодавства країн походження суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, нормами національного законодавства країн, в яких зазначені суб'єкти провадять зовнішньоекономічну діяльність, а також нормами міжнародного публічного та приватного права.

Дослідження системи та правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності покликане сприяти подальшому вивченню теоретичних та практичних аспектів її правового регулювання, вдосконаленню законодавства у цій сфері та практики його застосування і в кінцевому результаті ефективному здійсненню державного та недержавного управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Згідно із ст. 378 Господарського кодексу України [8] суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності є:

- 1) господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;
- 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;
- 3) зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що в Господарському кодексі України немає жодної згадки про іноземних юридичних осіб як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що, на нашу думку, потребує відповідних доповнень до ст. 55 та ст. 378 зазначеного Кодексу.

Згідно із ч. 1 ст. 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [9] суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні можуть бути:

- фізичні особи — громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Укра-

їні і які мають постійне місцезнаходження на території України, в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;
- структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;
- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;
- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно з законами України, на основі принципу юридичної рівності і недискримінації (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»).

Згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-ХІІ [10], Україна як держава та іноземні держави можуть бути суб'єктами (інвесторами і учасниками) інвестиційної діяльності. Іноземні держави також називаються серед іноземних інвесторів у ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР [11].

Отже, можна зробити висновок про те, що Українська держава та іноземні держави є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. Однак при цьому слід зазначити, що відповідно до ст. 34 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» Україна як держава несе майнову відповідальність у повному обсязі перед суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності за всі свої дії, що суперечать чинним законам України і спричиняють збитки, моральну шкоду

цим суб'єктам та призводять до втрати ними вигоди, а також за інші свої дії, в тому числі й ті, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність і прямо не передбачені в цьому Законі, що спричиняють зазначені збитки (шкоду) та призводять до втрати вигоди. Україна як держава відповідає за зазначені дії всім своїм майном. Іншими словами, держава відмовляється від юрисдикційних імунитетів у разі, коли вона виступає не як суверен у міждержавних відносинах, а як учасник комерційного обороту [12, 26].

Всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають рівне право здійснювати будь-які її види, прямо не заборонені законами України, незалежно від форм власності та інших ознак. Держава гарантує однаковий захист усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Згідно із ч. 2 ст. 5 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» фізичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з моменту набуття ними цивільної дієздатності згідно з законами України. Фізичні особи, які мають постійне місце проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони зареєстровані як підприємці. Фізичні особи, які не мають постійного місця проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони є суб'єктами господарської діяльності за законом держави, в якій вони мають постійне місце проживання або громадянами якої вони є. Юридичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до їх статутних документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи.

На нашу думку, нормативні положення ст. 378 Господарського кодексу України та ч. 2 ст. 5 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» про те, що фізичні особи можуть бути суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності лише за умови їх реєстрації суб'єктами підприємницької діяльності, є дискусійними і не відповідають іншим положенням самих вказаних законодавчих актів, положенням інших актів законодавства та практиці здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Зокрема, у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» до фізичних осіб не висувається кваліфікаційна вимога щодо необхідності набуття ними статусу суб'єкта підприємницької діяльності, вони лише повинні мати належну цивільну правоздатність та дієздатність. Цей висновок підтверджується також положеннями ч. 2 ст. 3 Господарського кодексу України та інших нормативних визначень (див. абз. 8

ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», абз. 4 ст. 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»), згідно з якими господарська діяльність може бути підприємницькою або некомерційною (тобто непідприємницькою). Оскільки, як вже зазначалося вище, зовнішньоекономічна діяльність є видом господарської діяльності, то можна зробити висновок про те, що вона теж може бути як підприємницькою, так і некомерційною (тобто непідприємницькою).

Крім того, в Законах України «Про інвестиційну діяльність» та «Про режим іноземного інвестування» теж відсутні вимоги щодо статусу суб'єктів підприємницької діяльності для фізичних осіб, які виступають у ролі інвесторів або інших учасників міжнародної інвестиційної діяльності.

Виходячи з вищезазначеного, не можна погодитися із думкою про те, що оскільки для негосподарюючих (тобто некомерційних, неприбуткових – авт.) організацій та фізичних осіб без статусу підприємців присутність у зовнішньоекономічних відносинах обмежується участю в окремих господарських операціях (є епізодичною), то їх неможливо визнати суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності [12, 27].

Положення законодавства про те, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право на її здійснення після державної реєстрації їх як учасників зовнішньоекономічної діяльності, було скасоване Декретом Кабінету Міністрів України «Про квотування і ліцензування експорту товарів (робіт, послуг)» від 12 січня 1993 р. № 6-93 [13]. Таке скасування відповідало одному із принципів зовнішньоекономічної діяльності, а саме – принципу свободи зовнішньоекономічного підприємництва. До скасування державну реєстрацію здійснювали Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України та Міністерство економіки України.

Необхідно зазначити, що всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України мають право відкривати свої представництва на території інших держав згідно з законами цих держав, а також мають право на участь у міжнародних неурядових економічних організаціях.

Іноземні суб'єкти господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право на відкриття своїх представництв на території України. Реєстрацію зазначених представництв здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України згідно з Інструкцією про порядок ре-

естрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, затвердженою наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 18 січня 1996 р. № 30 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 15 червня 2007 р. № 179) [14].

Слід зазначити, що в різних законодавчих актах з метою правового регулювання окремих видів суспільних відносин іноземний елемент таких відносин визначається по-різному, а саме: «іноземні суб'єкти господарської діяльності» (абз. 20 ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»); «іноземні інвестори» (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування»); «нерезиденти» (п. 14.1.122 Податкового кодексу України [15]; п. 6 ч. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 р. № 15-93 [16]).

Зокрема, згідно з абз. 20 ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» іноземні суб'єкти господарської діяльності — це суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України. Відповідно до п. 14.1.122 Податкового кодексу України нерезидентами є: а) іноземні компанії, організації, утворені відповідно до законодавства інших держав, їх зареєстровані (акредитовані або легалізовані) відповідно до законодавства України філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України; б) дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва інших держав і міжнародних організацій в Україні; в) фізичні особи, які не є резидентами України.

Як зазначається у п. 6 ч. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» нерезидентами є: фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі ті, що тимчасово перебувають на території України; юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва тощо), з місцезнаходженням за межами України, які створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності з участю юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності України; розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представ-

ництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій і фірм, які не здійснюють підприємницької діяльності на підставі законів України.

Аналіз цих визначень дає можливість зробити наведені нижче **висновки**.

1. Належність фізичної особи до відповідної держави визначається однією ознакою, а саме: постійним місцем проживання на території цієї держави (термін «постійне місце проживання» нормативно закріплено в абз. 44 ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»).

2. Належність юридичної особи до відповідної держави визначають дві ознаки (що мають бути наявними одночасно), а саме: постійне місцезнаходження на території відповідної держави та створення і діяльність юридичної особи відповідно до законодавства цієї держави (термін «постійне місцезнаходження» нормативно закріплено в абз. 43 ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», термін «місцезнаходження юридичної особи» — у ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. № 2709-IV [17]).

При цьому слід зазначити, що, здійснюючи зовнішньоекономічну діяльність на території інших держав, фізичні та юридичні особи керуються не лише законодавством країни свого походження, але і законодавством країни здійснення діяльності (див. абз. 1 ч. 5 ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», ч. 1 ст. 7 Закону України «Про режим іноземного інвестування»). У ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначається поняття «особистий закон юридичної особи», яким вважається право держави місцезнаходження юридичної особи. Для цілей зазначеного закону місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави. За відсутності таких умов або якщо їх неможливо встановити, застосовується право держави, у якій знаходиться виконавчий орган управління юридичної особи.

Висновки, зроблені в цій статті, свідчать про перспективність подальших наукових досліджень системи та правового статусу суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки зазначена сфера економіки характеризується динамічністю розвитку, появою нових видів та форм міжнародного економічного співробітництва.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Пахомов Ю. М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі : монографія / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський. – К. : Україна, 1997. – 237 с.
2. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України : підручн. / В. Є. Новицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
3. Покровская В. В. Организация и регулирование внешнеэкономической деятельности : учеб. / В. В. Покровская. – М. : Юрист, 2002. – 456 с.
4. Гофман Н. Ф. Основы внешнеэкономической деятельности : учеб. / Н. Ф. Гофман, Г. А. Маховикова. – СПб : Питер, 2001. – 208 с.
5. Богуславский М. М. Международное частное право : учеб. / М. М. Богуславский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 1994. – 416 с.
6. Міжнародне економічне право : підручн. / В. Опришко, А. Коста, К. Квінтано та ін. ; за наук. ред. В. Опришка. – К. : КНЕУ, 2006. – 496 с.
7. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт. : Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. В. К. Макутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
8. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
10. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
11. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
12. Поєдинок В. В. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посібн. / В. В. Поєдинок. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 288 с.
13. Про квотування і ліцензування експорту товарів (робіт, послуг) : Декрет Кабінету Міністрів України від 12 січня 1993 р. № 6-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 12. – Ст. 109.
14. Про затвердження Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні : Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 18 січня 1996 р. № 30 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 48. – Ст. 2006.
15. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13, № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
16. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.
17. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.

Омельченко А. В. Система и правовой статус субъектов внешнеэкономической деятельности в Украине

В статье исследуются система и правовой статус субъектов внешнеэкономической деятельности в Украине, их признаки и личный закон. Предложены изменения нормативных актов, направленные на устранение противоречий в определении статуса субъектов внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: субъекты внешнеэкономической деятельности, физические лица, юридические лица, государство, иностранные субъекты хозяйственной деятельности, иностранные инвесторы, нерезиденты, представительства

Omelchenko Andriy. System and legal status of subjects of foreign economic activity in Ukraine

In this article the system and legal status of subjects of foreign economic activity in Ukraine, their specifics and personal law are investigated. Changes to the normative acts, directed on elimination of contradictions in definition of the status of subjects of foreign trade activities, are offered.

Keywords: subjects of foreign economic activity, physical persons, legal entity, foreign subjects of economic activity, foreign investors, non-residents, representative offices

Події

13-та Міжнародна зустріч адвокатів у Торонто

4–9 серпня 2011 р. у Торонто (Канада) проходила чергова міжнародна зустріч адвокатів, у якій на запрошення Президента АВА (The American Bar Association) Стівена Н. Зака (Stephen N. Zack), що надійшло до Співки адвокатів України, взяв участь віце-президент САУ Павло Луцюк. Ця представницька зустріч є своєрідним підведенням підсумків світових адвокатських досягнень за рік, засобом зміцнення контактів всередині світової адвокатської мережі та конференцією з обговорення актуальних проблем юридичної практики.

Зокрема, цього року секція судового представництва розглянула тактику поведінки адвоката у разі вимоги клієнта про неправомірне завершення справи та специфіку роботи у ворожому середовищі. Учасники відвідали майстер класи знаних експертів із перехресного допиту, дослідження доказів у суді, проголошення промов при відкритті та завершенні слухання справи. Засідання секції міжнародного права були в основному присвячені впливові наслідків теракту 11 вересня на торговельне та фінансове право, особисті права осіб та громадянські свободи, імміграційне та трудове право й інші галузі міжнародного права. В цілому секція дослідила зміни, яких зазнав світовий юридичний ландшафт впродовж десятиліття після трагедії. Учасники засідань секції кримінальної юстиції зосередилися на ідентифікації та узагальненні нових видів злочинів у царині відмивання грошей, отриманих незаконним шляхом та фінансуванні тероризму, інших злочинних «винаходах» у фінансовій сфері.

З матеріалами зустріч можна ознайомитися на сайті <http://www2.americanbar.org/annual/pages/default.aspx>